
ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Скуріхін С. М.*

к. ю. н., доцент, доцент кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету
“Одеська юридична академія”
(м. Одеса, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5180-4752>

*Sergiy Skurikhin, PhD in Law, Docent, Associate Professor of the Department of General Theoretical Jurisprudence, National University “Odessa Law Academy” (Akademichna St., 2, Odessa, Ukraine).

УДК 340:316.614+340:37
DOI 10.26886/2524-101X.6.2018.5

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ І СТИХІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

THE CORRELATION OF LEGAL EDUCATION AND SPONTANEOUS LEGAL SOCIALIZATION

ABSTRACT

In the theoretical literature there are several approaches to the relationship of legal socialization and legal education, but the dominant today is the allocation of legal education in the framework of legal socialization. Such an approach makes it possible to single out spontaneous and purposeful legal socialization, where the latter will be legal education. Recognizing the allocation of legal education in the framework of legal socialization, it should be noted that the criteria for such allocation are not clearly defined, and often, on a theoretical level, these concepts are mixed. An important criterion in the distinction between spontaneous legal socialization and legal education is the specificity of the subjects of the educational process. In contrast to the subjects of legal education, when considering legal socialization, it is problematic to single out the

list of subjects of influence; one can only talk about agents of legal socialization, which is connected with the peculiarities of factors influencing this process. In addition, in the course of the spontaneous legal socialization, a person, an individual is a subject, and in the process of legal education - is considered as an object of law-educational influence from the society. The concretization of subject-object relations in legal education, in contrast to spontaneous legal socialization, provides for the possibility of a clear theoretical development and practical implementation of the principles and methods of legal education. Unlike legal education, spontaneous legal socialization is associated with the influence of uncontrolled processes, so an individual can learn not only the patterns of proper behavior, but also those that are not desirable. In the theory of legal education, traditionally distinguished forms of legal education. Legal education, legal propaganda and legal self-education are a systematic and purposeful process of influence of subjects on objects of legal education. The legal education impact of legal practice and the direct realization of the law does not have a clear systematization and focus, therefore, in this case, we are talking about the means of spontaneous legal socialization, and not about the forms of legal education. Another facet of the relationship of legal education and spontaneous legal socialization is the goal. As a result of the analysis, it was concluded that if the goal of legal education is the formation of legal culture, then the goal of legal socialization of an individual, its key task is the formation of individual legal experience.

The key words: legal socialization, legal education, forms of legal education, legal experience, goals of legal education, goals of spontaneous legal socialization.

Існуючи в рамках тієї або іншої соціальної групи, людина не може вести себе довільно, без урахування інтересів осіб, які входять до цієї групи. Виконуючи різноманітні соціальні функції і ролі, вона виступає не як суверенна особа, а постає як елемент тісно взаємодіючої і взаємопов'язаної системи суспільних відносин. При цьому індивід стає адептом інтересів спільності людей, уявляє себе як частину цієї спільності, є залежною від неї величиною. У безперервному процесі комунікації набувається соціальний досвід, освоюється культура, формується ціннісно-нормативна орієнтація особистості, за якої приписи суспільних норм стають її власними життєвими установками. Для успішного функціонування у межах соціальної групи або суспільства у цілому, людина повинна засвоїти певний набір психологічних механізмів, знань, зразків поведінки, цінностей, набути певних навичок, звичок, вмінь. Відповідні знання, навички, звички соціальної взаємодії можуть формуватися як стихійно – шляхом сприйняття типових ситуацій, що найбільш часто зустрічаються, та в яких відповідна поведінка соціально схвалюється або засуджується, так і за допомогою формальних, цілеспрямованих виховних процесів.

Право, як вид соціального регулювання, здійснює безпосередній вплив на процеси соціалізації, орієнтуючи індивідів у багатоаспектній соціальній дійсності. Оволодіння правовою культурою суспільства і соціально-правовим досвідом дозволяє суб'єкту повноцінно вступати у правову комунікацію, правовідносини, орієнтуватися у правовій дійсності. У свою чергу, формування правової культури, підвищення рівня правосвідомості та правового мислення багато у чому залежать від процесів правової соціалізації і правового виховання. І хоча права соціалізація і правове виховання активно досліджувалися в юриспруденції протягом останніх десятиліть, серед вчених до теперішнього часу не сформувалося однозначного уявлення щодо співвідношення цих явищ. Спроби розібратися у взаємозв'язку правової соціалізації і правового виховання, ролі стихійних і цілеспрямованих компонентів правової соціалізації особистості, співвідношенні між стихійною правовою соціалізацією і правовим вихованням призводять до різночитання в їх розумінні, пов'язаним зі значною розбіжністю позицій учених з даних питань. Таке ускладнення сприйняття, на нашу думку, пов'язано з процесом некритичного перенесення правової спадщини з 70-х років попереднього століття у сучасну наукову і навчальну юридичну літературу. Так, теоретичні розробки категорії “виховання” було здійснено у межах педагогіки, психології, філософії радянського періоду, що переходили спочатку до радянської теорії права, а потім і до сучасних юридичних навчальних посібників. Однак правове виховання раніше розглядалося ізольовано від правової соціалізації. У теперішній час “правова соціалізація” і “правове виховання” займають ключове місце у категоріальному апараті юриспруденції. Вони тісно взаємопов'язані між собою і розглядаються в аспекті досягнення близьких між собою завдань. Саме тому вивчення їх співвідношення є актуальним і цілком обґрунтованим.

У теоретичній літературі сьогодні склалося кілька підходів до співвідношення правової соціалізації і правового виховання. Прихильники педагогічної концепції, як правило, визначають правову соціалізацію поряд із індивідуалізацією як елементи процесу правового виховання, його механізми, які визначають зміст і методи відповідно колективістського та індивідуалістського виховання. При цьому права соціалізація забезпечує входження людини до спільнот, колективів і життя у них, усупільнення її діяльності, засобів праці, способу життя і думок. У результаті цього особа формується як представник класів,

інших соціальних груп і соціальних прошарків, як носій певного виду правової культури та певного рівня правосвідомості (Філософія правового виховання, 2012, с. 19–20). Деякі учені розглядають правове виховання та правову соціалізацію як різні, але тісно пов'язані між собою процеси, правове виховання, при цьому, пов'язане з правовим впливом, а правова соціалізація – зі сприйняттям індивідом цього впливу (Крестовська, 2015, с. 526) і включенням його до системи правовідносин в суспільстві (Соціологія права, 2001, с. 112). Так, О.П. Дзьобань та Є.М. Мануйлов визначають правове виховання як єдиний реально дійовий засіб, за допомогою якого уможливується процес впливу на індивідуальному й груповому рівні на соціальне середовище, що визначає правові потреби й орієнтири на мікрорівні, спрямовуючи і й визначаючи тим самим процеси правової соціалізації (Дзьобань, 2009, с. 416). Правове виховання, у даному випадку, розглядається як засіб правової соціалізації. Правове виховання може розумітись у широкому і вузькому сенсі. У широкому сенсі – це довготривалий процес впливу на правосвідомість і правову культуру, що включає вплив устрою суспільного життя, чинного законодавства, юридичної практики, моральної атмосфери і традицій суспільства, освіти і соціального навчання. За такого розуміння правове виховання фактично ототожнюється з правовою соціалізацією. У вузькому розумінні правове виховання є спеціальний, організований, цілеспрямований вплив на правосвідомість особи, на підвищення рівня правової культури людини, групи людей, суспільства в цілому (Максимов, 2009, с. 231). У цьому випадку правове виховання є органічною складовою частиною процесу правової соціалізації. Такий підхід дозволяє виділити стихійну та цілеспрямовану правову соціалізацію, де остання і буде правовим вихованням (Оборотов, 2004, с. 32). Співвідношення між правовою соціалізацією і правовим вихованням, як між цілим та частиною, домінує сьогодні у навчальній та науковій літературі.

Визнаючи виокремлення правового виховання у рамках правової соціалізації слід зазначити, що критерії такого виокремлення чітко не визначені, і часто на теоретичному рівні ці поняття змішуються.

Думається, що важливим критерієм у розмежуванні стихійної правової соціалізації і правового виховання є специфіка суб'єктів виховного процесу. Цілеспрямований, систематичний вплив на об'єкти виховання (індивідів, соціальні групи, суспільство у цілому) може здійснювати встановлене коло суб'єктів. Серед суб'єктів правового

виховання виокремлюють державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадових осіб та громадян, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з правовим вихованням.

Зауважимо, що за стихійної правової соціалізації, суб'єкти, які впливають на психосоціальну еволюцію людини, визначаються як агенти. Наприклад, В.М. Гуляхін виокремлює п'ять основних агентів правової соціалізації, які грають найбільш значущу роль у сучасному суспільстві. До них він відносить: 1) родину, в якій через суспільно-економічні трансформації посилюється негативна тенденція зниження традиційної ролі батька, що уособлював для дитини порядок, дисципліну і закон; 2) школу, яка виконує соціальне замовлення держави з правового виховання та навчання молодого покоління; 3) оточення однолітків, які нерідко “експериментують” з законом і тому знаходяться в опозиції батькам, школі та державній правовій політиці; 4) засоби масової інформації, які виконують суперечливу роль, з одного боку, важливого інституту правової освіти, але, з іншого, через своє прагнення до комерційного успіху, тиражують сцени насильства, беззаконня і страху, негативно впливають на правосвідомість людини; 5) громадські організації, які виступають в якості інститутів громадянського суспільства, і роблять істотний вплив на процеси формування правої культури громадян (Гуляхін, 2012, с. 143-149). Характерно, що на відміну від суб'єктів правового виховання під час розгляду правової соціалізації чітко виокремити конкретний перелік суб'єктів впливу є проблематичним, можна лише говорити про агентів правової соціалізації. Це пов'язано з особливістю факторів, що впливають на процес соціалізації, до яких належать, у т. ч.: ментальні особливості суспільства; система правових традицій; осмислення власних помилок і подій свого досвіду, як позитивного так і негативного; життєвий досвід людей, що оточують; власні абстрактні уявлення людини про право, державу, суспільство тощо (Крестовська, 2015, с. 524).

Слід зазначити, що у ході стихійної правової соціалізації людина, індивід є саме суб'єктом, оскільки набуття соціальних якостей для людини є життєво необхідною умовою її буття, це, так би мовити, “в її інтересах”. Людина виступає у ролі активного учасника процесу соціалізації. У процесі ж правового виховання, індивід розглядається як об'єкт правових впливів з боку соціуму, тим, “кого виховують” (Філософія правового виховання, 2012, с. 23–24).

Правове виховання, звичайно визначається як здійснюваний за допомогою спеціальних форм, засобів та методів послідовний, систематичний та цілеспрямований правовий вплив на особу, соціальну групу, суспільство з метою засвоєння ними правових знань, підвищення рівня їхньої правосвідомості і правової культури та вироблення орієнтації на соціально активну правомірну поведінку (Скакун, 2011, с. 113). При цьому об'єктами правовиховного впливу виступають не лише особи, а і окремі соціальні групи, і суспільство у цілому. Правова соціалізація як процес входження у правове життя суспільства чи спільноти людей стосується виключно окремих індивідів.

Конкретизація суб'єктно-об'єктних відносин у правовому вихованні, на відміну від стихійної правової соціалізації, передбачає можливість чіткої теоретичної розробки та практичного втілення принципів та методів правового виховання. В юридичній літературі принципи правового виховання розподіляють на загальні та організаційно-функціональні. До загальних відносять принципи: об'єктивності, локальності механізму правового виховання, конкретності, науковості, законності, гласності. До організаційно-функціональних – раціональної організації, комплексності й координованості механізму правового виховання, зворотного зв'язку, персоніфікованості, організації механізму правовиховної діяльності, підбору й розстановки кадрів. Методи правового виховання – це сукупність способів і прийомів правовиховного впливу, які забезпечують реалізацію та досягнення мети правового виховання. До них належать переконання, покарання, наочність, позитивний приклад, розв'язання юридичних казусів, заохочення, критика й самокритика, наслідування тощо (Філософія правового виховання, 2012, с. 32-35, 38).

На відміну від цілеспрямованої правової соціалізації, тобто правового виховання, стихійна правова соціалізація пов'язана із впливом неконтрольованих процесів, тому індивід може засвоювати не тільки зразки належної поведінки, а й такі, що не є бажаними, але поширені у певному соціальному середовищі, сприймаючи їх помилково як належні. Це т. зв. “асоціалізація”, що визначається як процес засвоєння індивідом певних антигромадських, асоціальних норм, принципів, негативних ролей, установок, стереотипів поведінки, які об'єктивно призводять до деформації громадських зв'язків, до дестабілізації суспільства (Баранов, 2001, с. 55). Правове виховання не може бути негативним апіорі, виключаючи антидемократичні або

тоталітарні режими, коли система правового впливу побудована і здійснюється всупереч основним ідеям і принципам права.

У теорії правового виховання, традиційно виділяють форми правового виховання, як конкретні способи організації виховного процесу. Сьогодні основними формами правового виховання залишаються: правове навчання, правова пропаганда, юридична практика, безпосередня реалізація права і правове самовиховання (Крестовська, 2015, с. 522–523). Правове навчання, правова пропаганда і правове самовиховання являють собою систематичний і цілеспрямований процес впливу суб'єктів на об'єкти правового виховання (особливістю самовиховання є те, що і суб'єктом і об'єктом правового впливу буде одна і та ж особа). Юридична практика і безпосередня реалізація права не мають, стосовно правових впливу, чіткої системності і цілеспрямованості. Фактично через юридичну практику і безпосередню реалізацію права відбувається вплив на правосвідомість і правову поведінку шляхом накопичення правового досвіду, знань через сприйняття відповідної юридичної інформації щодо діяльності правоохоронних органів, через участь осіб у правозастосовній діяльності, через самостійне здійснення юридичних дій, дотримання заборон, використання дозволів, виконання обов'язків. У даному випадку, більшою мірою, йдеться мова про засоби стихійної правової соціалізації, ніж форми правового виховання.

Ще одним аспектом співвідношення правового виховання та стихійної правової соціалізації є мета.

В юридичній літературі висловлюються різні точки зору щодо цілей правового виховання. Вважається, що правове виховання націлене на: 1) засвоєння правових знань, розвиток правових переконань, формування шанобливого ставлення до правових приписів і необхідності їх дотримання; 2) прищеплення навичок правомірної поведінки, створення звички щодо дотримання і виконання правових норм; 3) перетворення політико-правових ідей і вимог права на особисті переконання громадян; 4) формування соціально-активної особистості у правовій сфері (Коваленко, 2009, с. 256). Часто процес правового виховання розмежовується на певні стадії з власними завданнями і цілями. На першій стадії відбувається накопичення правових знань, правової інформації (найближча мета). Друга стадія передбачає перетворення накопиченої інформації у правові переконання, звички правомірної поведінки (проміжна мета). На третій стадії формується

готовність діяти, керуючись правовими переконаннями (кінцева мета) (Коваленко, 2009, с. 260; Общетеоретическая юриспруденция, 2011, с. 178). Всі перераховані завдання та цілі являють собою прояви правової культури індивіда. У результаті аналізу різних трактувань цілей правового виховання, характерним є наступний висновок: “метою правового виховання є закладення в особистості паростків правової культури” (Коваленко, 2009, с. 260). З тим, що стратегічною метою правового виховання є формування правової культури, погоджується багато фахівців з правового виховання. Не випадково у більшості визначень правового виховання зазначена мета виділяється в якості найважливішої (Крестовська, 2015, с. 522; Оборотов, 2004, с. 69; Общетеоретическая юриспруденция, 2011, с. 178).

Соціалізація – це процес поетапного включення індивіда до соціального життя суспільства. Правова соціалізація, відповідно, являє собою процес включення індивіда до системи правовідносин даного суспільства (Социология права, 2001, с. 112), тобто входження до правового життя. Виходячи з цього, цілі правової соціалізації визначаються через категорії “адаптація”, “інтеграція”, “ідентифікація”. Однак такий підхід не дає уявлення про механізм правової соціалізації, не дозволяє відповісти на питання: що дає можливість вступати в правову комунікацію, що визначає лінію правової поведінки людини і дозволяє їй бути повноправним членом суспільства.

Правова соціалізація, як і соціалізація взагалі, часто розглядаються через категорію “досвід”. Наприклад, соціалізація – це “процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду: трудових навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичуються і передаються від покоління до покоління, процес включення індивіда в систему суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей” (Философский словарь, 1987, с. 441). Ю.М. Оборотов визначає правову соціалізацію як безперервний процес формування індивідуального правового досвіду на основі засвоєння і передачі соціально-правової спадщини (досвіду), наступності в праві (Оборотов, 2004, с. 31–32). Підкреслюється, що соціалізація в першу чергу сприяє передачі досвіду від покоління до покоління, який і дає людині можливість взаємодіяти з іншими людьми.

Якщо звернутись до категорії правової досвід, то, незважаючи на очевидну значимість використання в юриспруденції даної категорії, її теоретична розробка в юридичній літературі практично відсутня.

Фрагментарні спроби дати характеристику тим чи іншим сторонам правового досвіду найчастіше стосувалися надіндивідуальних (об'єктивованих) його сторін. Наприклад, в якості окремих аспектів правового досвіду розглядаються підсумки юридичної практики, правові традиції, накопичений в суспільстві нормативний матеріал тощо. Особистий правовий досвід, визначається як збережена у довготривалій пам'яті окремої людини система юридичних “сценаріїв”, що відображають соціально-правові ситуації реальної дійсності, а також закріплені знання, навички, вміння, звички і т.п., придбані нею у процесі виховання, освіти і практичної діяльності (Карташов, 2015, с. 5). Аналізуючи цю дефініцію, В.М. Карташов розглядає правовий досвід, як підсумок правосоціалізаційних процесів. Він зазначає, що правовий досвід “формується протягом усього життя конкретної людини у процесі її соціалізації, у результаті комунікації з іншими суб'єктами і самостійного здійснення юридично значущої поведінки. Людина, беручи участь у різних правовідносинах, набуває нових знань, розвиває і відточує юридичні вміння і навички” (Карташов, 2015, с. 5). На його думку, володіючи достатнім особистим правовим досвідом, суб'єкт не лише точно знає мету і завдання юридичної діяльності, але може і чітко визначити, яким чином в конкретній ситуації можна найбільш раціонально і ефективно впливати на об'єкт регулювання, щоб отримати необхідний результат. Сутність досвіду полягає у накопиченні найбільш доцільної, повчальної і корисної для соціально-правового життя інформації, яка закріплюється в пам'яті особистості (Карташов, 2015, с. 5-6).

С.І. Максимов та С.Б. Жданенко розглядають через правовий досвід етапи механізму правової соціалізації. По-перше, це трансляція соціально-правового досвіду від суспільства до індивіда. Цей досвід полягає у засвоєнні людиною сукупності знань про культурні та правові норми й цінності, типи правової поведінки, як соціально переважних, так і відхильних, таких, що суперечать соціальним нормам. Вона включає в себе не лише усвідомлені, цілеспрямовані, контрольовані впливи, а й стихійні, спонтанні процеси, що здійснюють безпосередній і опосередкований вплив на розвиток особистості. По-друге, суб'єктивування, тобто осмислення і засвоєння культурно-правового досвіду індивідом (такий процес називається інтеріоризацією). На цьому рівні здійснюється зіставлення сприйнятого із соціального середовища культурно-правового досвіду з власними

особистісними ціннісно-правовими орієнтирами, своєрідна його фільтрація. У результаті деяка частина набутого знання, перетворюючись, трансформується у внутрішні регулятиви правосвідомості й поведінки, а інша частина може бути відхилена в категоричній формі або залишена без уваги. По-третє, об'єктивування особистістю індивідуального досвіду соціально-правових дій. Тут мова йде про те, що набуті й засвоєні правові знання, навички, звички тощо так чи інакше виявляються в діяльності суб'єкта права, у його стосунках з іншими суб'єктами (Філософія правового виховання, 2012, с. 20-21).

Таким чином, можна стверджувати, якщо метою правового виховання є формування правової культури, то метою правової соціалізації особистості, її ключовим завданням виступає формування індивідуального правового досвіду.

У статті розглянуті варіанти співвідношення правової соціалізації і правового виховання. Запропоновано розуміння правового виховання як частини правової соціалізації. Виділено основні грані співвідношення стихійної і цілеспрямованої (правове виховання) правової соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

- Баранов, П.П. (2001). *Правовая психология курсантов вузов МВД России*. Ростов на Дону: РЮИ МВД России.
- Гетьман, А.П., Данильян, О.Г. (2012). *Філософія правового виховання*. Харків: Право.
- Гуляхин, В.Н. (2012). Агенты правовой социализации. *Право и политика*, 1, 143-149.
- Дзьобань, О.П. (2009). Правове виховання як засіб правової соціалізації: філософсько-правові аспекти. *Проблеми законності*, 100, 40-416.
- Карташов, В.Н. (2015). Личный юридический опыт (позитивная сущность и строение). *Государство и право: вопросы теории и практики*, 5, 5-11.
- Коваленко, І.І. (2009). До проблеми цілей правового виховання. *Проблеми законності*, 103, 256-260.
- Крестовська, Н.М., Матвеева, Л.Г. (2015). *Теорія держави і права*. Київ: Юрінком Інтер.
- Максимов, С.І. (2009). Правове виховання в сучасних дослідженнях: проблеми і перспективи. *Проблеми законності*, 103, 228-233.
- Оборотов, Ю.Н. (2004). *Теория государства и права*. Одесса: Юридическая литература.
- Оборотов, Ю.Н. (ред.) (2011). *Общетеоретическая юриспруденция*. Одесса: Феникс.

- Скакун, О.Ф. (2011). *Теорія держави і права*. Київ: Алерта.
- Сырых, В.М. (2001). *Социология права*. Москва: Юстицинформ.
- Фролов, И.Т. (1987). *Философский словарь*. Москва: Политиздат.

REFERENCES

- Baranov, P.P. (2001). *Pravovaja psihologija kursantov vuzov MVD Rossii*. [Legal psychology of cadets of universities of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. Rostov na Donu: RJUL MVD Rossii. [in Russian].
- Guljahin, V.N. (2012). Agenty pravovoj socializacii. [Agents of legal socialization]. *Pravo i politika*. [Law and Politics], no. 1, 143-149. [in Russian].
- Dzoban, O.P. (2009). Pravove vykhovannia yak zasib pravovoi sotsializatsii: filosofsko-pravovi aspekty. [Legal education as a means of legal socialization: philosophical and legal aspects]. *Problemy zakonnosti*. [Problems of Legality], no. 100, 407-416. [in Ukrainian].
- Kartashov, V.N. (2015). Lichnyj juridicheskij opyt (pozitivnaja sushhnost' i stroenie). [Personal legal experience (positive essence and structure)]. *Gosudarstvo i pravo: voprosy teorii i praktiki*. [State and Law: Questions of Theory and Practice], no. 5, 5-11. [in Russian].
- Kovalenko, I.I. (2009). Do problemy tsilei pravovoho vykhovannia. [The problem of the goals of legal education]. *Problemy zakonnosti*. [Problems of Legality], no. 103, 256-260. [in Ukrainian].
- Krestovska, N.M., Matvieieva, L.H. (2015). *Teoriia derzhavy i prava*. [Theory of state and law]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
- Maksymov, S.I. (2009). Pravove vykhovannia v suchasnykh doslidzhenniakh: problemy i perspektyvy. [Legal education in modern research: problems and perspectives]. *Problemy zakonnosti*. [Problems of Legality], no. 103, 228-233. [in Ukrainian].
- Oborotov, Ju.N. (2004). *Teoriya gosudarstva i prava*. [Theory of State and Law]. Odessa: Juridicheskaja literatura. [in Russian].
- Oborotov, Ju.N. (ed.) (2011). *Obshheteoreticheskaja jurisprudencija*. [General theoretical jurisprudence]. Odessa: Feniks. [in Russian].
- Skakun, O.F. (2011). *Teoriia derzhavy i prava*. [Theory of state and law]. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].
- Syryh, V.M. (2001). *Sociologija prava*. [Sociology of law]. Moskva: Justicinform. [in Russian].
- Hetman, A.P., Danylian, O.H. (2012). *Filosofia pravovoho vykhovannia*. [Philosophy of legal education]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
- Frolov, I.T. (1987). *Filosofskij slovar'*. [Philosophical Dictionary]. Moskva: Politizdat. [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Скурихін С. М. Співвідношення правового виховання і стихійної правової соціалізації. – Стаття.

У статті розглянуті основні критерії співвідношення правового виховання і стихійної правової соціалізації. Серед таких критеріїв слід виділити: специфіку суб'єктів виховного процесу; можливість чіткої теоретичної розробки і практичного втілення принципів і методів правовиховного впливу; засвоєння зразків належної або небажаної поведінки; форми правового виховання та стихійної правової соціалізації; цілі, на досягнення яких спрямовані правове виховання і стихійна правова соціалізація.

Ключові слова: правова соціалізація, правове виховання, форми правового виховання, правової досвід, цілі правового виховання, цілі стихійної правової соціалізації.

АННОТАЦИЯ

Скурихин С. Н. Соотношение правового воспитания и стихийной правовой социализации. – Статья.

В статье рассмотрены основные критерии соотношения правового воспитания и стихийной правовой социализации. Среди таких критериев следует выделить: специфику субъектов воспитательного процесса; возможность четкой теоретической разработки и практического воплощения принципов и методов правовоспитательного воздействия; усваивание образцов должного либо нежелательного поведения; формы правового воспитания и стихийной правовой социализации; цели, на достижение которых направлены правовое воспитание и стихийная правовая социализация.

Ключевые слова: правовая социализация, правовое воспитание, формы правового воспитания, правовой опыт, цели правового воспитания, цели стихийной правовой социализации.

